

Kuva Helsingin yliopiston kuvallatos /
Helsingin yliopistomuseo.

Jorma Koivulehto

*12.10.1934 †23.8.2014

Suomen tunnetuimpiin etymologian ja lainasanojen tutkijoihin kuulunut germaanisen filologian emeritusprofessori Jorma Juhani Koivulehto kuoli 23.8.2014 Helsingissä. Hän oli syntynyt Tampereella 12.10.1934.

Ratkaiseva merkitys Jorma Koivulehdon uravalinnalle oli klassillisiin kieliin ja nykykieliin erikoistuneella Tampereen klassillisella lyseolla, josta hän kirjoitti ylioppilaaksi vuonna 1953. Innostavien kieltenopettajien, erityisesti saksanopettaja Reino Hietarannan ansiosta lukiolaisen kiinnostus kieliin vei voiton hänen muista kiinnostuksen kohteistaan kuten astronomiasta ja biologiasta, erityisesti kasvitieteestä, joskin luontoharrastus säilyi vahvana hänen koko elämänsä ajan.

Lukiossa saatu vahva kielipohja loi luontevan perustan Jorma Koivulehdon päätökselle aloittaa heti ylioppilastutkinnon jälkeensä opinnut Helsingin yliopistossa pääaineenaan germaaninen filologia (prof. Emil Öhmannin johdolla) ja sivuaineinaan latina ja Rooman kirjallisuus (prof. Edwin Linkomiehen johdolla) sekä englantilainen filologia. Filosofian kandidaatiksi Koivulehto valmistui vuonna 1958. Alun perin opettajan

uraan tähdänneen Koivulehdon kiinnostus tutkimukseen heräsi graduvaiheessa; hänen tutkielmansa muinaisyläsaksalaisen Tatianin latinalaisperäisistä käännöslainoista sai parhaan arvosanan laudatur, ja työ palkittiin Hugo Suolahden apurahalla. Heti opintojen päätyttyä Koivulehto lähti lukuvuodeksi 1958–1959 Marburg an der Lahniin, missä hänen tehtävänään oli laatia *Deutscher Wortatlas* -hankkeen eri puolilta saksalaista kielialuetta kerätyn 40 000 kielinäytteen avulla onomasiologinen kartta 'jäten' ('kitkeä, perata, puhdistaa') -merkityksisten sanojen murrevastineista. Tämä murremaantieteellinen työ vaati kärsivällisyyttä ja tarkkuutta – ja kouli samalla nuoren tutkijan murretuntemusta ja dialektologian tieteellisten perusteiden hallintaa. Myöhemmin aineisto osoittautuikin hyväksi pohjaksi väitöskirjalle. Kaikkiaan Marburgin oleskelu avasi Koivulehdon teoreettista näkökulmaa ja avasi hänen silmänsä sille, miten moderni lingvistiikka voidaan yhdistää perinteiseen filologiaan.

Kotiin palattuaan Koivulehto suoritti ensin asevelvollisuuden ja otti sitten professori Eero Alanteen kutsusta vastaan vuoden määräaikaisen saksan kielen lehtoraatin

(1960–1961) Jyväskylän kasvatusopillisessa korkeakoulussa. Tavanomaisten kurssien ohella hän sai pidettäväkseen myös kahden lukukauden luennon saksan kielen murteista, ja luennon huolellinen valmistelu syvensi entisestään hänen murretuntemustaan. Kun akateeminen ura näytti epävarmalta, hän hankki oppikoulunopettajan pätevyyden auskultoimalla Helsingin normaalilyseossa 1961–1962 ja siirtyi syksyllä 1962 saksan ja latinan lehtoriksi omaan entiseen kouluunsa Tampereella. Siellä hän myös tutustui tulevaan vaimoonsa Marja-Liisa Pakariseen, joka toimi toisessa koulussa saksanopettajana. Avioliitto solmittiin 1963.

Tampereen aika jäi kuitenkin tällä kertaa lyhyeksi, sillä syksyllä 1963 professori Emil Öhmann kutsui entisen oppilaansa assistenttikseen Helsingin yliopistoon. Tuolloin assistenteilla saattoi olla jopa kymmenen viikkotuntia opetusta ja lisäksi muita tehtäviä, ja Koivulehdon perhekin kasvoi tyttärellä (1965) ja pojalla (1967). Kiireiden keskellä tieteellinen työ kuitenkin eteni koko ajan: Koivulehto valmistui filosofian lisensiaatiksi 1968 ja suoritti 1971 filosofian tohtorin tutkinnon. Väitöskirjallaan *Jäten' in deutschen Mundarten. Wortgeographisch-etymologische Untersuchungen* (Annales Academiae Scientiarum Fennicae B 170, 1971) hän ylsi taaskin korkeimpaan arvosaan. Vielä samana vuonna hänestä tuli Helsingin yliopiston germaanisen filologian dosentti, ja vuosina 1971–1973 hän toimi virkaatekevänä apulaisprofessorina ja vuodesta 1973 kymmenen vuoden ajan tähän tehtävään nimitettynä, kunnes hänet vuonna 1983 nimitettiin vakinaisesti Helsingin yliopiston germaanisen filologian professorin virkaan. Kaudeksi 1988–1993 hänet valittiin – toistaiseksi ainoana germaanisen filologian oppiaineesta – Suomen Akatemian tutkijaprofessoriksi, minkä jälkeen hän taas hoiti oppituoliaan vuoden 1998 lop-

puun eli eläkkeelle siirtymiseensä asti. Vielä senkin jälkeen hän jatkoi julkaisuutoimintaa vireästi; syksyyn 2009 asti hänellä oli työhuone yliopistolla.

Marraskuun 9. vuonna 1983 pitämässä virkaanastujaisesityksensä ”Germaaninen filologia ja kansalliset tieteet” (julkaistu Viiritäjä 1984:1) Jorma Koivulehto kiteyttää metodisen ajattelunsa ytimen: kielikontakteja ja sanojen etymologioita selvittäessä on tunnettava tarkkaan sekä kaikkien prosessissa mukana olevien kielten äänne- ja muotohistoria että näiden kieliyhteisöiden asutushistoria ja kulttuuri, ja uusien lainasanalöytöjen yhteydessä on selvitettävä sanojen taustat myös lainanantajakielellä.

Jorma Koivulehdon asiantuntemus ei ulottunut ainoastaan germaaniin, suomalais-ugrilaisiin ja balttilaisiin kieliin, vaan myös indogermanistiikkaan ja uralistiikkaan. Huomattavana saavutuksena voidaan pitää hänen monografiaansa *Uralische Evidenz für die Laryngaltheorie* (Veröffentlichungen der Kommission für Linguistik und Kommunikationsforschung 24, 1991), jossa hän yhtäältä laryngaaliteoriaan tukeutuen onnistuu jäljittämään useita varhaisia lainoja ja toisaalta samalla pyrkii todistamaan ao. teorian paikkansapitävyyden. Erytisesti viimeisinä tutkimusvuosinaan hän keskittyikin indoeurooppalaisiin lainakerrostumiin suomessa ja sen sukukielissä ja osoitti monet kontaktit aiemmin luultuja vanhemmiksi. Aika ajoin hän joutui muiden tutkijoiden kanssa kiivaisiin kiistoihin metodeista ja tulosten tulkinnoista.

Monografioidensa lisäksi Koivulehto julkaisi yli sata tieteellistä artikkelia. Kuusitoista niistä – useimmat tekijän jälkikirjoituksella varustettuna – on julkaistu saksaksi teoksessa *Verba mutuata*, jonka Suomalais-Ugrilainen Seura toimitti juhla kirjaksi hänen 65-vuotispäivänsä kunniaksi vuonna 1999 (Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimi-

tuksia 237). Viisi vuotta myöhemmin ilmestynyt 70-vuotisjuhlakirja *Etymologie, Entlehnungen, Entwicklungen* (Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki LXIII) sisältää puolestaan hänen kollegoidensa ja ystäviensä artikkeleita etymologiasta, lainasanatutkimuksesta ja muista kielihistoriallisista aiheista.

Myöskään tieteen popularisoiminen ei ollut Koivulehdolle vierasta. Suuri yleisö oppi tuntemaan hänet lyhyistä etymologisista kielipakinoista, joita Yleisradio lähetti vuodesta 1988 alkaen. Monet näistä suomen sanojen taustoja selvittävästä pakinoista on julkaistu Kielipostin vuosikerroissa 1988–1993.

Koivulehto toimi 1987–1994 *Neuphilologische Mitteilungen* -lehden tieteellisen neuvoston jäsenenä ja 1995–2002 Uusfilologisen yhdistyksen varapuheenjohtajana. Vuonna 1987 hänet kutsuttiin Suomalaisen Tiedeakatemian jäseneksi, ja 1999–2004 hän toimi sen kielitieteen ryhmän puheen-

johtajana. Vuonna 1988 hänestä tuli Göttingenin tiedeakatemian ja vuonna 1991 Itävallan tiedeakatemian kirjeenvaihtajajäsen. Suomen Valkoisen Ruusun ritarikunnan I luokan ritarimerkki hänelle myönnettiin vuonna 1994, ja vuonna 1995 hän sai Alfred Kordelinin säätiön palkinnon. Hän oli Suomalais-Ugrilaisen Seuran kunniajäsen.

Jorma Koivulehdon vahvuuksia olivat poikkeuksellisen laaja germaanisten ja muiden indoeurooppalaisten sekä suomalais-sugrilaisten kielten historian tuntemus, kyky yhdistellä modernin lingvistiikan fonologian, fonotaktiikan ja morfologian metodeja perinteiseen kielihistorialliseen tutkimukseen sekä taito paitsi hyödyntää, myös rikastuttaa muiden tieteenalojen kuten kulttuurihistorian, arkeologian ja genetiikan tutkimustuloksia. Alan asiantuntijoiden keskuudessa hän nousi maailmanmaineeseen. Hänen elämäntyönsä jätti korvaamattoman perinnön, josta myöhempi tutkimus voi ammentaa vielä pitkään.

Irma Hyvärinen

Jorma Koivulehto In memoriam

One of Finland's best-known experts in etymology and the origins of loan-words, Jorma Juhani Koivulehto, emeritus professor of Germanic philology at the University of Helsinki, died in Helsinki on 23rd August 2014. He was born in Tampere on 12th October 1934.

The decisive factor in Jorma Koivulehto's choice of career was the schooling in classical and modern languages that he received at Tampere Classical Lyceum, from which he matriculated in 1953. Thanks to the school's inspiring language teachers,

particularly the teacher of German, Reino Hietaranta, his linguistic interests prevailed over his enthusiasm for other subjects such as astronomy and biology, especially botany, although he retained a lively interest in nature throughout his life.

In view of the firm foundation he had acquired in languages, it was natural that he should have immediately begun his studies at the University of Helsinki with Germanic philology (under Prof. Emil Öhmann) as his main subject and Latin, Roman literature (under Prof. Edwin Linkomies) and English

philology as subsidiary subjects. He gained a master's degree in 1958 with a thesis on Latin loan-words in the Old High German texts of Tatian that was awarded the highest grade possible, that of *Laudatur*, and earned him a Hugo Suolahti Scholarship. It was this success that persuaded him to pursue an academic career rather than working as a school-teacher, as he had previously intended. Therefore, as soon as he had completed his degree, he set off to spend the academic year 1958–1959 at Marburg an der Lahn, where he was to map the dialectal equivalents of the German word *jäten* ('to weed, clean, pick over') on the basis of the corpus of 40 000 samples collected from different parts of the German-speaking area for the purposes of the *Deutscher Wortatlas* project. This exercise in dialect geography called for patience and accuracy, and at the same time gave the young philologist a sound knowledge of German dialects and a good command of the principles of dialectology. The same body of material later proved to be a good basis for his doctoral thesis. All in all, his stay in Marburg broadened Koivulehto's theoretical horizons and opened his eyes to the possibilities for combining modern linguistics with traditional philology.

Once he had returned home and completed his military service, Koivulehto took up an invitation from Professor Eero Alanne to work for a year as lecturer in German at Jyväskylä College of Education in 1960–1961. In addition to the regular courses he was asked to give two terms of lectures on German dialects, the careful preparation of which allowed him to extend his knowledge of these dialects still further. Since an academic career still seemed rather an uncertain matter, he followed this up by doing his teacher training at the Normal Lyceum in Helsinki in 1961–1962 and then returned to his old school in Tampere in autumn 1962

to teach German and Latin. It was in Tampere that he met his future wife, Marja-Liisa Pakarinen, who was teaching German in another school in the city. They were married in 1963.

Koivulehto's stay in Tampere was a short one on this occasion, however, as Professor Emil Öhmann invited his former student back to Helsinki in autumn 1963 to serve as his assistant. At that time the position could involve up to ten hours of teaching a week as well as other duties, and his family also grew during that period, with the birth of a daughter in 1965 and a son in 1967, but in spite of this his academic work progressed well, so that he completed his licentiate in 1968 and his doctorate in 1971. His doctoral thesis, "*Jäten*" in *deutschen Mundarten. Wortgeographisch-etymologische Untersuchungen* (*Annales Academiae Scientiarum Fennicae B 170*, 1971), was again rewarded with the highest possible grade, and in the same year he became docent in Germanic philology. He was acting associate professor in 1971–1973, associate professor for the next ten years, and was finally appointed full professor in 1983. For the five-year period 1988–1993 he was a research professor with the Academy of Finland, the only Germanic philologist to date to have ever occupied such a position. He then returned to the chair in Germanic philology, which he occupied until his retirement in 1998. He continued publishing his research intensively even in his retirement years and had a room in the university up to 2009.

In his inaugural lecture on 9th November 1983, "Germaaninen filologia ja kansalliset tietheet" (*Germanische Philologie und die nationalen Wissenschaften*, published in *Virittäjä* 1984:1) Jorma Koivulehto summed up the essence of his methodological thinking: when setting out to explain language contacts and the etymologies of

individual words it is important to have a precise knowledge of the phonological and morphological histories of all the languages involved and the culture and settlement history of the communities using these languages, while in the case of new loan-words it is necessary to explore the background to the words in the language from which they have been borrowed.

Jorma Koivulehto's knowledge and expertise were not limited to the Germanic, Finno-Ugric and Baltic languages, however, as he was also interested in the Indo-Germanic and Uralic groups. One major achievement of his was undoubtedly the monograph *Uralische Evidenz für die Laryngaltheorie (Veröffentlichungen der Kommission für Linguistik und Kommunikationsforschung 24, 1991)*, in which he successfully employed the laryngeal theory to trace a number of early loan-words and at the same time attempted to demonstrate the validity of the theory itself. In his last years of research in particular he concentrated on Indo-European loan-word strata in Finnish and related languages and demonstrated that the necessary contacts had taken place earlier than had previously been thought. From time to time he became involved in heated disputes with other scholars over both the methods he employed and his interpretations of the results.

In addition to his monographs, Koivulehto published over a hundred scientific papers, sixteen of which – mostly with later comments added by the author – were published under the title *Verba mutuata* by the Finno-Ugric Society in 1999 to mark his 65th birthday (Publications of the Finno-Ugric Society 237). By contrast the volume *Etymologie, Entlehnungen, Entwicklungen* (Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki LXIII) produced five years later in

honour of his 70th birthday, contained papers on etymology, loan-words and other topics in historical linguistics contributed by his friends and colleagues.

The popularization of academic scholarship was not an unknown concept for Koivulehto, either. The public at large became familiar with the brief etymological tales that he told on the Finnish radio from 1988 onwards, many which were published in the 1988–1993 issues of the journal *Kieliposti*.

Jorma Koivulehto was a member of the editorial board of *Neuphilologische Mitteilungen* in 1987–1994 and vice-chairman of *Société Néophilologique de Helsinki* in 1995–2002. He was invited to membership of the Finnish Academy of Science and Letters in 1987 and served as chairman of its linguistics group in 1999–2004. He became a corresponding member of the Göttingen Academy of Sciences and Humanities in 1988 and of the Austrian Academy of Sciences in 1991. He was awarded a medal of the Order of the White Rose of Finland, Class I, in 1994, and received a prize from the Alfred Kordelin Foundation in 1995. He was an honorary member of the Finno-Ugric Society.

Jorma Koivulehto's strengths lay in his exceptionally wide knowledge of the history of the Germanic, other Indo-European and Finno-Ugric languages, his ability to combine the phonological, phonotactic and morphological methods of modern linguistics with traditional approaches to language history and his skills in making use of information from other disciplines such as cultural history, archaeology and genetics, often enriching those disciplines at the same time. He achieved a worldwide reputation among specialists in his field, and his life's work has left us with an invaluable legacy that will be of benefit to future scholars for a long time to come.

Obituary by Irma Hyvärinen